

4.6. Ο ΒΟΥΔΙΣΜΟΣ

Σύγχρονες εκφράσεις βουδιστικής αναφοράς

Ας σκεφτούμε όλες και όλοι τι μας έρχεται στο μυαλό όταν ακούμε τις λέξεις «Κάρμα» και «Νιρβάνα». Ας καταγράψουμε τις ιδέες μας και ας επιχειρήσουμε να τις ομαδοποιήσουμε σε σύνολα λέξεων ή φράσεων που έχουν κοινά χαρακτηριστικά.

Μπορούμε, επίσης, να παρατηρήσουμε την παρακάτω εικόνα και να απαντήσουμε στις ερωτήσεις: α) Τι βλέπουμε; β) τι σκεφτόμαστε γι' αυτό που βλέπουμε; και γ) τι είναι αυτό που μας κάνει να αναρωτιόμαστε;

Ο Βούδας Νταϊμπούτσου (Buddha Daibutsu) στην Καμακούρα της Ιαπωνίας.

Βασικές πτυχές της διδασκαλίας του Βουδισμού

Σε дуάδες ή σε ομάδες ας αναζητήσουμε στο παρακάτω κείμενο τις έννοιες που πραγματεύτηκαμε προηγουμένως, με βάση τις λέξεις και την εικόνα.

Στη συνέχεια, ας γράψουμε τις σκέψεις μας ξεκινώντας ως εξής: α) «Αυτό που διάβασα και για το οποίο θα ήθελα μια περαιτέρω επεξήγηση είναι: ...» και β) «Κάτι που διάβασα και μου προκάλεσε έκπληξη είναι: ...». Στο τέλος, θα τις συζητήσουμε.

Ο κύκλος των μετενσαρκώσεων και η διακοπή του στον Βουδισμό

Περνώντας από μορφή ζωής σε μορφή ζωής (οι μορφές είναι 6: άνθρωπος, ζώο, θεότητα, πεινασμένα όντα, κολασμένα όντα, επιθετικά όντα) τα όντα μετενσαρκώνονται συνεχώς. Όλες αυτές οι μορφές χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη του πόνου. Οι μετενσαρκώσεις διαιωνίζουν τον πόνο. Άρα, για να διακοπεί ο πόνος, πρέπει να διακοπούν οι μετενσαρκώσεις. Την ενέργεια για την επόμενη μετενσάρκωση παράγει το κάρμα, δηλαδή ο νόμος σύμφωνα με τον οποίο ένα ον μετενσαρκώνεται σε μορφή ζωής ανάλογη με τις πράξεις της προηγούμενης. Συνεπώς, για να διακοπούν οι μετενσαρκώ-

σεις, πρέπει να σταματήσει η παραγωγή του κάρμα. Το κάρμα παράγεται επειδή ο άνθρωπος πράττει κατεχόμενος από το αίσθημα της πολύμορφης επιθυμίας – ή του αντιθέτου της, του πολύμορφου μίσους. Ο άνθρωπος επιθυμεί ή μισεί, διότι νομίζει ότι τα όντα είναι αληθινά ή «πραγματικά». Με αυτή τη λέξη εννοεί κυρίως αμετάβλητα. Όμως, αυτά μεταβάλλονται συνεχώς και συνεπώς φθείρονται και τελικά εξαφανίζονται ή πεθαίνουν.

Αυτή η συνεχής μεταβολή των όντων είναι ένα από τα χαρακτηριστικά της φύσης των όντων (δηλ. της αληθινής πραγματικότητας). Εφόσον αποτελούνται (όχι απλώς έχουν) από αυτή τη ροή, τα όντα είναι όλα όχι αμετάβλητες ουσίες, αλλά «ροές», διαδικασίες. Άλλα δύο τέτοια χαρακτηριστικά υπάρχουν στα όντα: η συνθετότητα (όλα τα όντα είναι σύνθετα ή αποτελούν συνθέσεις και, μόλις τα στοιχεία που τα αποτελούν διαλυθούν ή συνδυαστούν διαφορετικά, εξαφανίζονται). Τέλος, όλα τα όντα είναι προϊόντα προηγούμενων αιτιών και συνθηκών. Δεν θα υπήρχαν (ή παύουν να υπάρχουν), εάν δεν υπήρχαν αυτές οι αιτίες. Τα τρία αυτά μαζί, που αποτελούν την αληθινή πραγματικότητα, λέγονται «μη ουσιαστικότητα» (ανάττα ή ανάτμαν). Ο άνθρωπος τελεί σε άγνοια αυτής και έτσι επιθυμεί, πράττει φορτισμένος με επιθυμία, αυτό παράγει κάρμα, το κάρμα οδηγεί σε μετενσαρκώσεις, και αυτές στη διαιώνιση του πόνου. Αυτή η αλυσίδα και η αντιστροφή της, προκειμένου να διακοπεί ο κύκλος των μετενσαρκώσεων, ονομάζεται «εξαρτημένη παραγωγή» = παραγωγή των μετενσαρκώσεων, η οποία εξαρτάται από αυτή τη σειρά αιτιών και αποτελεσμάτων, με τελικό αποτέλεσμα την ίδια.

Η διακοπή των μετενσαρκώσεων είναι η νιρβάνα στην κυριότερη σημασία του όρου. Ο όρος νιρβάνα έχει άλλες δύο έννοιες: διακοπή της επιθυμίας, του μίσους και της άγνοιας (προσωρινή νιρβάνα), καθώς και, αργότερα, μια υπερβατική πραγματικότητα, στην οποία πηγαίνει κανείς μετά τη διακοπή.

Παπαλεξανδρόπουλος Στυλιανός, 2019, ΕΚΠΑ.

Ιστορική εξέλιξη και διαφορετικές τάσεις του Βουδισμού

Μέσα από σχετικά κείμενα, σε ομάδες, ως προσεγγίσουμε ερευνητικά τα στοιχεία για την ιστορική εξέλιξη και τον ιδρυτή του Βουδισμού, και ως εντοπίσουμε τις διαφορετικές τάσεις που επικρατούν στους κόλπους του. Θα μας βοηθήσει αν επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στις παρακάτω ερωτήσεις:

- 1) Τι συνέβη;
- 2) Πού συνέβη;
- 3) Πότε συνέβη;
- 4) Γιατί συνέβη;
- 5) Ποιος εμπλέκεται;
- 6) Πώς επηρέασε;

Θα συζητήσουμε στη συνέχεια τα αποτελέσματα της έρευνάς μας.

Πηγές του αρχαίου Βουδισμού

Αρχαίος Βουδισμός ονομάζεται ο Βουδισμός που αρχίζει από τη διάσπαση του Αρχικού Βουδισμού (δηλ. αυτού που δίδαξε ο ιστορικός Βούδας) σε Σχολές, έως την εμφάνιση του Μαχαγιάννα Βουδισμού. Οι Σχολές (18 κατά την παράδοση) είχαν τα ιερά τους βιβλία, που λέγονται Κανόνες. Στους Κανόνες θεωρούσαν ότι διέσωζαν τη διδασκαλία του Βούδα. Η μόνη από αυτές τις Σχολές που σώζεται μέχρι σήμερα είναι η Τεραβάντα. Ο Κανόνας της, ο μόνος που έχει σωθεί ακέραιος, είναι γραμμένος στη γλώσσα Πάλι, και έτσι λέγεται *Κανόνας Πάλι*. Μαζί με αποσπάσματα, μεγαλύτερα ή μικρότερα, των Κανόνων άλλων Σχολών, στα σανσκριτικά, καθώς και μαζί με μεταφράσεις αυτών των Κανόνων στα Κινεζικά και Θιβητικά, και, τέλος, μαζί με τις αρχαιότερες γραπτές πηγές (3ος αι. π.Χ.), που είναι αποσπάσματα του *Κανόνα Πάλι* σκαλισμένα στα λεγόμενα Διατάγματα του Βασιλιά Ασόκα), ο *Κανόνας Πάλι* είναι η κυριότερη πηγή του αρχαίου Βουδισμού.

Παπαλεξανδρόπουλος Στυλιανός, 2019, ΕΚΠΑ.

Σιντάρτα Γκαουτάμα: ο Βούδας

Ο Σιντάρτα Γκαουτάμα (πιθανή χρονολογία 560-480 π.Χ.) υπήρξε ο ιδρυτής του Βουδισμού. Βέβαιες ιστορικά πληροφορίες για τη ζωή του δεν υπάρχουν. Σύμφωνα με κάποια αποσπασματικά στοιχεία που διασώζει ο *Κανόνας Πάλι* (πρόκειται για συλλογή κειμένων στη γλώσσα Πάλι, ένα είδος δημοτικής της σανσκριτικής, που καταγράφηκε στο τέλος του 1ου αι. π.Χ.), ο Σιντάρτα, ήταν γιος του ηγεμόνα του κρατιδίου της φυλής των Σάκκα, η οποία κατοικούσε κοντά στα σημερινά σύνορα της Ινδίας με το Νεπάλ. Νωρίς βίωσε μια κρίση σχετικά με την αξία της ζωής, η οποία με αρχή τη γέννηση καταλήγει στη φθορά, την αρρώστια, τα γηρατειά και το θάνατο και η οποία με τις μετενσαρκώσεις διαιωνίζεται σε διάφορες μορφές ύπαρξης που έχουν την ίδια κατάληξη. Αυτή η κρίση τον οδήγησε να εγκαταλείψει την πριγκιπική ζωή και να αναζητήσει έναν τρόπο απελευθέρωσης από τον αιώνια ανανεούμενο κύκλο της ύπαρξης (σαμσάρα). Μετά από ένα στάδιο αναζητήσεων, στη διάρκεια μιας ολονύκτιας περιουλογής κάτω από ένα δέντρο στην περιοχή Μπούντα-γκάγια, είχε μια πνευματική εμπειρία που ο ίδιος θεώρησε ως φωτισμό. Έτσι έγινε Βούδας (=φωτισμένος). Αυτός ο φωτισμός θεωρείται ως ένα είδος γνώσης, για το περιεχόμενο της οποίας οι διάφορες βουδιστικές σχολές δίνουν ποικίλες απαντήσεις.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σ. 279.

Οι τέσσερις ευγενικές αλήθειες

Οι τέσσερις ευγενικές αλήθειες (καλύτερη μετάφραση=«οι τέσσερις αλήθειες του ευγενούς», δηλ. του Βούδα, είναι: α) Η κυριαρχία του πόνου, β) η αιτία του πόνου (η επιθυμία), γ) η διακοπή του πόνου (νιρβάνα), δ) το μονοπάτι που οδηγεί εκεί (αποτελούμενο από ένα ηθικό μέρος και ένα μέρος διαλογισμού πάνω στην αληθινή φύση των όντων, που οδηγεί στη γνώση της). Οι «τέσσερις ευγενικές αλήθειες» θεωρούνται παραδοσιακά η κεντρική διδασκαλία του αρχαίου Βουδισμού. Βέβαια, άλλοι θεωρούν ως κεντρική διδασκαλία του Βουδισμού την «εξαρτημένη παραγωγή» (την παραγωγή των μετενσαρκώσεων, η οποία εξαρτάται από τη σειρά αιτίων και αποτελεσμάτων με τελικό αποτέλεσμα την ίδια), ενώ τις «τέσσερις ευγενικές αλήθειες» ως μια σύντομη εκδοχή της «εξαρτημένης παραγωγής».

Οι Βούδες και τα είδη τους

Διάφορα είδη Βουδών εισάγονται με τον Μαχαγιάνα Βουδισμό. Ο Μαχαγιάνα Βουδισμός, ο οποίος άρχισε να αναπτύσσεται από περίπου τον 1ο αι. π.Χ., διαφέρει σε κάποια σημεία από τον αρχαίο (ή Τεραβάντα ή Χιναγιάνα) Βουδισμό. Από τα σημεία αυτά έχουν ενδιαφέρον:

1) Η εισαγωγή ενός απολύτου, δηλαδή μιας υπερβατικής πραγματικότητας (όπως το Μπράχμαν του Ινδουισμού) από την οποία α) απέρρευσαν τα πάντα και η οποία β) αποτελεί και την ουσία των πάντων (της υπάρχουσας πραγματικότητας). Αυτό το απόλυτο, που είναι η Αληθινή Πραγματικότητα, έχει διάφορα ονόματα (π.χ. "Σώμα της Αλήθειας", "Πρωταρχικός Βούδας" κ.α.).

2) Ο πολλαπλασιασμός των κόσμων. Στον αρχαίο Βουδισμό υπήρχε αρχικά ένας κόσμος. Όμως με τα χρόνια, βαθμιαία, ο αριθμός των κόσμων μεγαλώνει, ώστε, τελικά, στον Μαχαγιάνα να έχουμε άπειρους κόσμους. Αυτό είχε ως άμεση συνέπεια τον πολλαπλασιασμό των Βουδών: όπως ο δικός μας κόσμος είχε το Βούδα του (τον Σακιαμούνι) και πριν από αυτόν άλλους και στο μέλλον τον Μαϊτρέγια, έτσι και οι άλλοι κόσμοι έχουν τους Βούδες τους.

Κόσμοι υπάρχουν "καθαροί" (επειδή εκεί, στα όντα που τους κατοικούν, δεν υπάρχει η επιθυμία) και "ακάθαροι" (με το

Μάνταλα με τον Απόλυτο Βούδα στο κέντρο και τους τέσσερις Ουράνιους Βούδες συμπληρωμένους στα μεσοδιαστήματα από μποντισιάτβες (Ιαπωνία, 10ος αι. μ.Χ.).

αντίθετο χαρακτηριστικό, όπως ο δικός μας). Οι Βούδες χωρίζονται ανάλογα σε "Ουράνιους" (που κατοικούν και διευθύνουν τους καθαρούς κόσμους) και σε "επίγειους". Η διάκριση είναι η ίδια όπως στον αρχαίο Βουδισμό. Μόνο που εδώ, στην κορυφή του παντός βρίσκεται το Απόλυτο, αμέσως κάτω από αυτό οι ουράνιοι κόσμοι, διαταγμένοι στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, και από κάτω οι ακάθαρτοι. Αυτή τη διάταξη του κόσμου εκφράζουν εικαστικά τα συμπαντογραφήματα που είναι γνωστά ως «μάνταλα». Το πιο γνωστό παράδειγμα Ουράνιου Βούδα είναι ο Βούδας Αμίντα, κύριος του "Δυτικού Καθαρού Κόσμου", ενώ επίγειου Βούδα ο Σακιαμούνι.

Οι μποντισιάτβα

Στον Μαχαγιάνα Βουδισμό αναπτύχθηκε η πίστη στους λεγόμενους μποντισιάτβα. Αρχικά μποντισιάτβα σημαίνει μελλοντικός Βούδας. Στον Μαχαγιάνα συνήθως σημαίνει όντα που έχουν φωτιστεί, συνεπώς είναι Βούδες, αλλά δεν έχουν περάσει ακόμα στη Νιρβάνα. Και αυτό διότι καθυστερούν την έξοδό τους από τους κόσμους και την είσοδο στη Νιρβάνα, επειδή κατέχονται από συμπόνια για όλα τα όντα που αισθάνονται οδύνη και θέλουν να τα βοηθήσουν.

Η πιο γνωστή μορφή μποντισιάτβα σε όλη την Άπω Ανατολή είναι η Γκουάν γιν (στα κινεζικά) ή Γκουάνσε ουμ (στα κορεατικά) ή Κάννον (στα ιαπωνικά). Η "θεά του ελέους", όπως συχνά λέγεται, παρέχει κάθε είδους βοήθεια, ανακουφίζει τους κολασμένους, σώζει ψαράδες από την τρικυμία, προάγει τη γονιμότητα (μέρος αυτού του ρόλου της είναι ότι δίνει παιδιά σε άκληρες μητέρες), προστατεύει επαγγέλματα κ.λπ. Η Γκουάν-γιν ακούει με συμπόνια όλα τα αιτήματα, γι' αυτό για πολλούς αποτελεί τη θεότητα της καθημερινής προσευχής τους.

Οι Βούδες θεωρούνται εμφανίσεις (αβατάρ) του Απόλυτου Βούδα. Οι μποντισιάτβες μπορεί να είναι και αυτοί το ίδιο ή να είναι αβατάρ κάποιου Βούδα (π.χ. η Κάννον θεωρείται αβατάρ του Αμίντα, του οποίου το αγαλματίδιο έχει μπροστά στο στέμμα της). Με τη σειρά της, η Κάννον μπορεί να έχει δικές της αβατάρ, εφόσον εμφανίζεται με άπειρους τρόπους. Με τον πολλαπλασιασμό των Βουδών και των μποντισιατβών, τους αβατάρ τους, την επακόλουθη λατρεία τους, την κατανομή σε αυτούς ρόλων κ.λπ., ο Μαχαγιάνα παίρνει στην πράξη μια μορφή πολυθεϊσμού (χωρίς θεωρητικά να είναι, εφόσον τα πάντα είναι το Απόλυτο).

Η μποντισιάτβα Γκουάν-γιν.

Παπαλεξανδρόπουλος Στυλιανός, 2019, ΕΚΠΑ.

Διατύπωση συλλογισμών για τη φιλοσοφική και ψυχολογική διάσταση του Βουδισμού

Με βάση τα όσα μάθαμε αλλά και τη δική μας προσωπική αντίληψη, ας πάρουμε θέση πάνω σε ένα ζήτημα από τη διδασκαλία του Βουδισμού, ξεκινώντας πάντα τα λόγια μας με τη φράση: «Επ' αυτού θα είχα να πω...» και αιτιολογώντας την άποψή μας.

Τι λέτε να συζητήσουμε τα εξής: «Ο άνθρωπος για να φτάσει στην ολοκλήρωσή του θα πρέπει να πάψει να επιθυμεί ή να μισεί» ή «Η ύπαρξη είναι πόνος»;

Προσοχή! Για να ξεκινήσουμε την τοποθέτησή μας με τη φράση «Επ' αυτού θα είχα να πω», θα πρέπει να έχουμε ακούσει τις τοποθετήσεις των άλλων.